

Η εγκατάσταση των προσφύγων στην Κρήτη

Οι πρώτοι πρόσφυγες από τη Μ. Ασία, την Ανατολική Θράκη και τα Δωδεκάνησα κατέφυγαν στην Κρήτη κατά τη διάρκεια των πρώτων διωγμών τη δεκαετία του 1910. Αρκετοί από αυτούς παρέμειναν στο νησί και δεν παλιννόστησαν μετά το 1919.

Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή το φθινόπωρο του 1922 έφθασαν στην Κρήτη πολλοί πρόσφυγες. Αρωγοί τους στάθηκαν, εκτός από τις δημόσιες υπηρεσίες, σύλλογοι, ιδιώτες και ξένες φιλανθρωπικές οργανώσεις. Η πρώτη κατανομή τους έγινε με κριτήριο τη δυνατότητα εξασφάλιση προσωρινής στέγης. Σύμφωνα με την «Απογραφή προσφύγων» του 1923, στην Κρήτη βρίσκονταν 28.821 πρόσφυγες. Ο σχεδιασμός για την αποκατάστασή τους απαιτούσε διαθέσιμες γαίες και κατοικίες και λάμβανε υπόψη τις ανταλλάξιμες περιουσίες των Μουσουλμάνων. Οι περίπου 23.000 Μουσουλμάνοι που είχαν παραμείνει στην Κρήτη μετά την υπογραφή της Σύμβασης Ανταλλαγής της Λωζάνης αναχώρησαν για την Τουρκία τα έτη 1923 και 1924.

Κατά την απογραφή πληθυσμού του 1928, στην Κρήτη βρίσκονταν 33.900 πρόσφυγες, το 70% των οποίων εγκαταστάθηκε στις τρεις μεγάλες πόλεις (ένα μεγάλο μέρος από αυτούς πήραν γεωργικούς κλήρους στα περίχωρα). Ο βαθμός αστικοποίησης αυξήθηκε και οι πόλεις επεκτάθηκαν, κυρίως με τους προσφυγικούς συνοικισμούς που ιδρύθηκαν στις παρυφές τους. Αν εξαιρέσουμε οικισμούς που ανήκαν στους τρεις μεγάλους δήμους και όσους ιδρύθηκαν αποκλειστικά γι' αυτούς, οι πρόσφυγες αποτέλεσαν πλειονότητα μόνο σε λίγους αγροτικούς οικισμούς.

Ως προς την απασχόληση, η διάκριση που καθιερώθηκε για την αποκατάσταση των προσφύγων, σε «αστούς» και «αγρότες», στην Κρήτη στα τέλη του 1925 είχε ως εξής: 4.659 οικογένειες (17.780 άτομα) «αστικός πληθυσμός» και 3.482 οικογένειες (14.690 άτομα) «γεωργικός πληθυσμός».

Η ανταλλάξιμη μουσουλμανική περιουσία στην Κρήτη ήταν μεγάλη, υπήρξαν όμως προσπάθειες για σφετερισμό των εγκαταλειμμένων μουσουλμανικών περιουσιών ήδη από τα τέλη του 19ου, οι οποίες συνεχίστηκαν και μετά το 1912, παρά την απαγόρευση των δικαιοπραξιών στις Νέες Χώρες, ακόμη και μετά την άφιξη των προσφύγων το 1922.

Στο πλαίσιο της ΕΑΠ, για την αγροτική αποκατάσταση δημιουργήθηκε η *Επιθεώρηση Εποικισμού Κρήτης*, η οποία αποτελείτο από τέσσερα *Γραφεία*

Εποικισμού, ένα για κάθε νομό. Μέχρι τα μέσα του 1928 είχαν διανεμηθεί προσωρινά 154.579 στρέμματα σε 4.957 οικογένειες. Η εμπλοκή πολλών υπηρεσιών, οι παρατυπίες αρμόδιων επιτροπών, οι παρανομίες κτηνοτρόφων και ενοικιαστών ανταλλάξιμων αγροκτημάτων, οι πολιτικές πιέσεις των γηγενών, οι προστριβές γηγενών και προσφύγων, αλλά και διενέξεις μεταξύ των προσφύγων, συνέβαλαν στη μερική ακύρωση της αγροτικής αποκατάστασης των προσφύγων στην Κρήτη.

Παρ' όλα αυτά η ένταξη των προσφύγων στην Κρήτη ήταν γενικά ομαλή, καθώς η Κρήτη είχε ενωθεί με την Ελλάδα λίγα μόλις χρόνια πριν, ενώ υπήρχαν αναλογίες μεταξύ προσφύγων και γηγενών στην εκλογική συμπεριφορά (ψηφοφόροι των Φιλελευθέρων) και στην κοινωνική κατάσταση (μικροαστοί και αγρότες). Ακόμη και το φυσικό και αγροτικό περιβάλλον της Κρήτης, που έμοιαζε με αυτό της Μ. Ασίας, διευκόλυνε την προσαρμογή.

Η εγκατάσταση των προσφύγων στο νομό Ηρακλείου

Στο Ηράκλειο πριν το 1922 βρέθηκαν 1.462 οικογένειες από τη Μ. Ασία και τα Δωδεκάνησα που στεγάστηκαν, κυρίως, στα στρατιωτικά παραπήγματα των τειχών.

Αμέσως μετά τη Μικρασιατική καταστροφή έφθασαν στην πόλη πολλοί πρόσφυγες - στις 12 Οκτωβρίου καταμετρήθηκαν 16.000. Γι' αυτό οι Αρχές κατά τη διάρκεια του 1923 μετακίνησαν πρόσφυγες -σε ορισμένες περιπτώσεις αναγκαστικά- στο Γάζι και το Αρκαλοχώρι και στη συνέχεια σε οικισμούς των επαρχιών Πεδιάδας και Μονοφατισίου οι οποίοι κατοικούνταν πριν από Μουσουλμάνους.

Στην απογραφή του 1923 απογράφηκαν στο νομό Ηρακλείου 13.111 πρόσφυγες από τους οποίους οι 10.982 στην πόλη του Ηρακλείου και αρκετοί στις πλησιόχωρες επαρχίες Μαλεβιζίου, Τεμένους και Πεδιάδας. Σημαντικός αριθμός προσφύγων εγκαταστάθηκε προσωρινά κατά το πρώτο διάστημα σε οικισμούς κοντά στο Ηράκλειο, όπως στις Δαφνές, τις Αρχάνες, τον Άγιο Μύρωνα και τα Καλέσα. Στα

τέλη του 1925 αναφέρονται 15.400 πρόσφυγες στο νομό Ηρακλείου. Το 1928 απογράφηκαν στο νομό 19.593 πρόσφυγες, από τους οποίους οι 14.069 στην πόλη του Ηρακλείου. Οι πρόσφυγες αποτελούσαν το 35,9% του πληθυσμού της πόλης το 1928. Σχεδόν οι μισοί από τους πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην Κρήτη (το 45%) απογράφηκαν στο Ηράκλειο (δήμος Ηρακλείου και Νέα Αλικαρνασός). Οι καλύτερες προϋποθέσεις για αποκατάσταση στα περίχωρα του Ηρακλείου και κυρίως στην επαρχία Μονοφατίου, όπου αποκαταστάθηκε το μεγαλύτερο μέρος όσων προσφύγων εγκαταστάθηκαν στην ύπαιθρο της Κρήτης, δικαιολογούν την αύξηση του αριθμού των προσφύγων στο νομό Ηρακλείου στην απογραφή του 1928.

Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως, τον Δεκέμβριο του 1925 στο νομό Ηρακλείου ο «αστικός» πληθυσμός ανερχόταν σε 2.567 οικογένειες (9.401 άτομα) και ο «γεωργικός» σε 1.283 (5.999 άτομα).

Οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στο Ηράκλειο προέρχονταν κατά 90% από το βιλαέτι της Σμύρνης, κατά κύριο λόγο από τους οικισμούς Βουρλά, Σμύρνη, Αλάτσατα, Νύμφαιο, Τσεσμέ, Φώκαια, Αϊδίνι, καθώς και από την Αλικαρνασό.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

ΗΡΑΚΛΕΙΟ

«Την ίδια εκείνη μέρα φεύγοντας είδαμε μέσα στα τούρκικα νεκροταφεία κάτι ανθρώπους που κρατούσανε μέτρα και μετρούσανε τη γη, ανάμεσα στα μεζαρλίκια, σκυμμένοι χάμω.

-Τι μετράτε;

-Το σχέδιο του συνοικισμού. Εδώ θα γίνει αστικός προσφυγικός συνοικισμός.

Στο χρόνο απάνω άναβε η ζωή στον καινούργιο συνοικισμό, πάνω από τα τούρκικα κόκαλα. Όλα τα θεμέλια των σπιτιών είχανε στηθεί πάνω σε κρανία και σε λογής ανθρώπινα απομεινάρια... Και μέσα στους δρόμους του συνοικισμού, πάνω στα νιοσκαμμένα κοκκινοχόματα, τα ποτισμένα, τα ζυμωμένα με τόσων γενιών δάκρυα και κημούς, τα προσφυγόπουλα ανυποψίαστα σχεδιάζανε με την κιμωλία εννιάπετρα και καλόγερους».

Έλλη Αλεξίου, «Η βρύση του Μπραήμ Μπαμπά», Υπολείμματα επαγγέλματος, 73.